

РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НАУКОВИХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИТУАЦІЇ “ВІДКРИТОЇ НАУКИ”

Концепція “відкритої науки” (Open Science) постає вже звичним елементом як сьогоденного наукового дискурсу, так і державної та інституційної політики, в тому числі й у нашій країні та в практиках закладів вищої освіти та наукових установ. За останні роки поінформованість наукових і науково-педагогічних працівників щодо ідей відкритої науки вочевидь зросла, в тому числі у ході виконання заходів, передбачених реалізацією національного плану щодо відкритої науки, затвердженого розпорядженням Кабінету міністрів України 8 жовтня 2022 р. та розрахованого на період до 2030 року включно [5].

Втім, як і наприкінці 2022 року [3], відчувається неповнота та певний дисбаланс як у теорії, так і у практиках відкритої науки на наших теренах: перевага віддається процедурним аспектам, зокрема практикам відкритого доступу до публікацій, створенню інституційних і національного репозитаріїв тощо, нехтуючи більш глибокими, зокрема світоглядними та ціннісними аспектами концепції відкритої науки та можливих шляхів її реалізації. Відповідно до визначення МОН України, державна політика відкритої науки у нашій країні спрямована на забезпечення утвердження принципів відкритості наукових та освітніх даних, надання максимально можливого доступу вченим, освітянам, інноваторам, промисловцям, іншим заінтересованим сторонам до дослідницьких інфраструктур, публікацій та даних, створення умови для забезпечення рівних можливостей та рівного доступу жінок та чоловіків в науці [4].

Не зважаючи на присутність у такому визначенні політики з відкритої науки ідей інклюзивності, у плані забезпечення рівних можливостей, здебільшого все ж таки йдеться саме про відкритий доступ. Який постає лише одним із рівнів ідей та практик відкритої науки, найбільш відомим і історично першим її аспектом, — тоді як іншими аспектами виступають відкритість науки в цілому, а не просто результатів окремих досліджень. Зокрема, мається на увазі розвиток широкої міжнародної та міждисциплінарної співпраці науковців, а також світоглядні та аксіологічні підвалини розбудови “громадянської науки” [3].

Власне, ця остання концепція залишається нехай і менш наочною та визначеною, але кінцевою метою ідеї відкритої науки як такої. За твердженням дослідників зі складу Генерального директорату з досліджень та інновацій Європейської комісії: “Коли всі дослідники мають обізнаність з відкритої науки, а також тренування, підтримку та керівництво на всіх етапах кар’єри для її застосування, наявний потенціал для фундаментальної зміни способу проведення та поширення досліджень, сприяючи створенню наукової екосистеми, в якій дослідження отримують більшу видимість, більш ефективно поширюються та виконуються з підвищеною дослідницькою доброчесністю. Це може створити безпрецедентні зв’язки між дослідниками

та широкою громадськістю, сприяючи розвитку активного руху громадянської науки, який може мати трансформаційний вплив на те, як проводяться дослідження” [2; 5].

Власне, як раз відкритість для “широкої громадськості” є чи не основною формою відкритості науки загалом, тоді як відкритість доступу для наукових публікацій має сенс скоріше для самих науковців. За доби фінансової автономії заклади вищої освіти мають самі доводити своє право на існування, свою потрібність суспільству, і якщо по відношенню до їх “першої” місії, тобто власне надання вищої освіти, принципів сумнівів виникати не може, то друга місія, проведення наукових досліджень, виявляється більш уразливою.

Для чого потрібна наука в очах держави та суспільства, якщо перша вже не потребує (чи майже не потребує) ідеологічної підтримки, а друге не дуже впевнене в необхідності витратити значні кошти на задоволення зацікавленості науковців у розв’язанні далеких від повсякденного життя проблем, тим більше за доби війни, демографічної кризи та інших скрутних обставин? Найбільш наочною спробою відповіді на таке питання виступає тенденції комерціалізації наукового знання як результату наукових досліджень і трансфер знань, що вочевидь здатні зацікавити переважну більшість грантодавців і просто спонсорів, — проте, техніка як результат (нерідко — побічний і непередбачуваний) наукових досліджень все ж таки не виправдовує мету власне досліджень, оскільки за визначенням відноситься до категорії “засобу”, а не “цілі”. Можна пригадати з цього приводу невідомо наскільки правдиву історію про те, як один із винахідників радіо, Г. Марконі, на питання про те, чи справді його дослідження дають змогу вільно спілкуватися з Америкою, відповів: “Так, але питання не у цьому, а в тому, чи є нам що сказати Америці?”...

Іншими словами, відкритість доступу до публікацій також є не більш аніж засобом (нехай успішним і вдалим) оприлюднення результатів відкриттів, значимість яких може підсилюватися наявністю цього доступу, але аж ніяк не визначатися такою наявністю. Відкритий доступ є засобом для задоволення інтересу як широкої публіки, так і науковців щодо ознайомлення з результатами діяльності наукових і науково-педагогічних працівників, але якщо такого інтересу немає, то створенню його він може сприяти лише незначною мірою.

Це як раз і призводить нас до постановки питання про відкриту науку та про реалізацію її ідей у практиках діяльності закладів вищої освіти та наукових установ у більш широкому плані. Зокрема, в контексті розвитку компетентностей і навичок наукових і науково-педагогічних працівників у ситуації відкритості, тобто в такій ситуації, коли їх діяльність є прозорою для всього суспільства, а тому має бути й обґрунтованою в очах цього суспільства. Спеціалісти Європейської ради докторантів і молодих вчених виокремлюють цілу низку таких навичок і компетентностей, починаючи від суто прикладних (“кар’єрний розвиток”: пошук роботи, складання резюме, документування та верифікація навичок тощо, — подібні речі, тим більш поставлені на перше місце, як раз і демонструють нагальну потребу для науковців передусім доводити своє право на існування та на професійну діяльність), але включаючи й когнітивні (критичне мислення, розв’язання проблем та ін.), і суто дослідницькі (пов’язані зокрема з академічною доброчесністю). Не менш важливими постають навички комунікативні (від простого академічного письма до здатності популяризувати науку серед широкої публіки), цифрові (в тому числі пошук та обробка інформації) та міжособистісні (робота в команді, управління конфліктами, незалежність і лідерство тощо), а також і суто підприємницькі (аж до того ж трансферу знань та комерціалізації результатів досліджень) [1; 4–5].

Підсумовуючи сказане, можна оцінити величезну кількість різноманітних і дійсно трансдисциплінарних компетентностей, яких вимагає від наукових і науково-педагогічних працівників ситуація сьогодення. Масовий характер науки та вищої освіти закономірно призвів до знецінення, а подекуди й до профанації наукової діяльності, яку Х. Ортега-і-Гассет вважав за визначенням справою небагатьох обдарованих осіб, справою “сучасних ченців”, але ж аж ніяк не масовою справою. Зосереджуючись на засобах замість цілей, на кількості публікацій, на їх формальній відповідності вимогам і на мірі їх індексації замість їх змісту, витрачаючи час та зусилля на складання заявок на конкурси грантів і звітів про дослідження, вчені не отримують ані задоволення власної допитливості при вивченні природного та соціального світу, ані визнання значимості своєї діяльності широким суспільним загалом. І така проблемна ситуація потребує окремого вивчення з боку філософії, соціології та етики сьогоденної науки.

Джерела

1. Eurodoc. Identifying Transferable Skills and Competences to Enhance Early-Career Researchers Employability and Competitiveness. Brussels: The European Council of Doctoral Candidates and Junior Researchers, 2018. URL: <https://eurodoc.net/skills-report-2018.pdf>
2. O'Carroll C. et al. (eds.). Providing researchers with the skills and competencies they need to practise Open Science Open Science Skills Working Group Report. Brussels: European Commission Directorate-General for Research and Innovation, 2017. 36 p. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3b4e1847-c9ca-11e7-8e69-01aa75ed71a1>
3. Мелков Ю. О. “Відкрита наука” та реінституціоналізація науки в суспільстві. *Проблеми модернізації України*: [зб. наук. пр.]. Вип. 15: Матеріали VI Всеукраїнської звітної науково-практичної конференції “Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку в умовах модернізаційних процесів в Україні та світі” (Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 8 грудня 2022 р.) / редкол. : М. Ф. Гончаренко (голова) [та ін.], К. : МАУП, 2023. С. 429–431. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1c3nOdxvE36FVLQMTHTk0tldpRKs5bvHk>
4. МОН України. Відкрита наука. URL: <https://mon.gov.ua/nauka/nauka-2/vidkrita-nauka>
5. Про затвердження національного плану щодо відкритої науки. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#n11?lang=uk>

Т. Ф. ЛЮБАРЕЦЬ

д-р мед. наук, професор кафедри загальної практики (сімейної медицини),
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, м. Київ
orcid <https://orcid.org/0000-0002-3804-6106>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН В МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливою складовою роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти (ЗВО) і медичних ЗВО (ЗВОМ), зокрема, є адаптація викладачів до конкретних сучасних умов в країні. Воєнний стан в Україні, запроваджений з 2022 р., поста-